

**СПОСІБ ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ
ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ****THE METHOD OF COMMITTING ILLEGAL POSSESSION OF VEHICLES
AS AN ELEMENT OF FORENSIC CHARACTERISTICS****Власенко С.О., ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини***Національна академія внутрішніх справ*

У статті розглянуто спосіб вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами як елемент криміналістичної характеристики. Наголошено, що його встановлення дозволить уповноваженим особам вирішити низку завдань під час досудового розслідування. Також автором визначено дефініцію «спосіб вчинення кримінального правопорушення – незаконного заволодіння транспортним засобом».

У статті звернено увагу на окремі способи незаконного заволодіння транспортними засобами, а також на певні засоби, в тому числі й інноваційні, які застосовуються правопорушниками в ході такої злочинної діяльності. Проаналізовано спосіб незаконного заволодіння транспортним засобом за допомогою технічного пристрою «Код-граббер». Також надано характеристику способу приховування викраденого транспортного засобу як елемента способу вчинення цього злочину. Окрім цього, у статті виділено та проаналізовано способи легалізації автотранспортних засобів після незаконного заволодіння ними.

Встановлено, що спосіб вчинення такого виду злочину різниться залежно від обстановки вчинення посягання, особи потерпілого та особи злочинця й інших обставин. Автор запропонував критерії, за якими доцільно класифікувати способи незаконного заволодіння транспортними засобами (кількість людей, що вчинили злочин; зовнішній вираз злочинних дій; період скоєння злочину; місце події; знаряддя, які використовують для заволодіння; спосіб переміщення транспортного засобу з місця заволодіння). З метою запобігання розповсюдженню вказаного незаконного бізнесу автор пропонує долучати громадян для пошуку викрадених транспортних засобів шляхом розповсюдження інформації в соціальних мережах, а також ретельно перевіряти осіб, які могли б вчинити такий злочин.

Ключові слова: спосіб вчинення злочину, незаконне заволодіння транспортними засобами, кримінальне правопорушення, особа злочинця.

The presented article considers for us about the method of committing illegal possession of vehicles as an element of forensic characteristics. It emphasizes that its establishment will allow authorized persons to solve a number of tasks during process of the pre-trial investigation. The author also defined the definition of "a method of committing a criminal offense of illegal possession of a vehicle".

The article draws attention to certain methods of illegal possession of vehicles, as well as to certain means, including innovative ones, which are used by offenders in the course of such criminal activity. The method of illegal possession of a vehicle including of a technical device named "Code-grabber" is analyzed. It also describes the method of concealing a stolen vehicle as an element of the method of committing this crime. In addition, the article identifies and analyzes ways to legalize vehicles after their illegal possession. The author proposed criteria according to which it is expedient to classify methods of illegal possession of vehicles (number of people who committed a crime; external expression of criminal acts; period of crime; crime scene; tools used for possession; method of moving a vehicle from the place of possession).

The study found that the method of committing this type of crime differs depending on the circumstances of the offense, the identity of the victim and the offender and other circumstances.

In order to prevent the spread of this illegal business, the author proposes to involve citizens in the search for stolen vehicles, by disseminating information on social networks, as well as carefully check the persons who could commit such a crime.

Key words: method of committing a crime, illegal possession of vehicles, criminal offense, the identity of the offender.

Постановка проблеми. Незаконне заволодіння транспортними засобами прописане у розділі «Злочини проти безпеки руху» Кримінального кодексу України. Такий злочин пов'язаний з посяганням на державну або іншу власність. Вивчення вказаного розділу цікавить науковців та практиків, адже ідеться про злочини, що належать до категорії тяжких (коли потерпілий зазнає матеріальних збитків). Такі злочини переважно вчиняються злочинними організаціями та організованими злочинними групами, тому вони викликають суспільний резонанс. Проте з огляду на науково-технічний прогрес ця тема є досить актуальною нині та потребує докладного висвітлення, оскільки злочинці вигадують та застосовують нові способи вчинення злочинів даної категорії, створюють нові прилади для незаконного заволодіння транспортними засобами.

Актуальність проблеми підтверджується статистичними даними щодо кримінальних правопорушень відповідно до ст. 289 Кримінального кодексу України. Таким чином, згідно з інформацією, розміщеною на сайті Офісу Генерального прокурора, станом на 2020 рік були зареєстровані 30 189 кримінальних проваджень в ЄРДР, але лише 9 734 провадження були направлені до суду з обвинувальним актом [1]. Така статистика вважається проблемною, адже менше третини кримінальних проваджень від загальної кількості щодо незаконного заволодіння транспортними засобами з обвинувальним актом

направляються до суду. Одна із причин такої проблемної ситуації – це складнощі доведення обставин кримінального правопорушення, збирання і долучення результатів роботи зі слідовою інформацією.

На законодавчому рівні були прийняті зміни для протидії незаконному заволодінню транспортними засобами. З вересня 2020 року Верховною радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до статті 289 Кримінального кодексу України щодо протидії незаконному заволодінню транспортним засобом» [2]. За вчинення даного кримінального правопорушення більше не передбачається покарання у вигляді штрафу чи виправних робіт. У першій частині статті 289 Кримінального кодексу України визначається покарання у вигляді обмеження волі від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк. У ч. 2, 3, окрім позбавлення волі, вказано, що у засудженої особи можуть конфіскувати майно [3].

Аналізуючи статичні дані, оприлюднені на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, можна дійти висновку, що найбільш поширеним способом незаконного заволодіння транспортним засобом є крадіжка. Із 30 189 кримінальних проваджень у 2020 році 16 042 були вчинені шляхом крадіжки [1].

Представлений вид кримінального бізнесу є стабільно прибутковим. Дотримуючись спеціально розроблених алгоритмів підбору транспортних засобів, підготовки, способу й кількості часу на виконання злочину і заволодіння

інформацією про власника та його рухоме майно, злочинці докладають всіх зусиль для уникнення кримінальної відповідальності. Подібні кримінальні правопорушення вчиняються в усьому світі, але коли викрадені транспортні засоби перетинають кордон для подальшого продажу, ці діяння набувають міжнародного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих аспектів способу вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами займалися такі вчені: С.Є. Петров, Д.О. Карабанов, Д.Ю. В'юнник, О.Л. Христов, Д.А. Патрелюк, В.С. Бондар, О.В. Бочковий, О.О. Дудоров, М.В. Кривонос, Д.В. Склянченко та інші. Роботи зазначених авторів містять важливі теоретичні положення, аналіз чинного законодавства та практики його застосування.

Мета дослідження. Метою статті є надання криміналістичної характеристики способу незаконного заволодіння транспортними засобами.

Виклад основного матеріалу. Спосіб незаконного заволодіння транспортними засобами є важливим елементом формування криміналістичної характеристики. Відповідно до статті 91 КПК України однією з обставин доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії є спосіб вчинення кримінального правопорушення [4]. Встановлення способу заволодіння транспортним засобом дозволить уповноваженим особам вирішувати завдання, що мають значення для досудового розслідування, а саме: 1) визначення слідової картини злочину; 2) встановлення особи злочинця або складання портрету ймовірного злочинця та здійснення заходів для швидкого затримання правопорушника; 3) планування доцільних та обґрунтованих оперативно-розшукових дій та слідчих версій; 4) вчасне проведення необхідних оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій; 5) прийняття обґрунтованих рішень для вибору подальшого напрямку розслідування; 6) встановлення обставин злочину тощо. Зазначені дії спрямовані на забезпечення всебічності й повноти досудового розслідування [5, с. 38].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це методи, порядок і послідовність рухів, прийомів, використання технічних та спеціальних засобів, що застосовуються особою для вчинення кримінального правопорушення.

Попри те, що законодавець у диспозиції ч.1 ст. 289 КК України не виділив способів вчинення злочину, вивчення матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії показало, що вони різняться залежно від обстановки вчинення посягання, особи потерпілого і особи злочинця, інших обставин. Встановлено, що безпосереднє вчинення злочину може здійснюватися шляхом:

- таємного заволодіння (крадіжки);
- відкритого заволодіння, не поєданого з насильством або погрозами його застосування;
- відкритого заволодіння, поєданого з насильством або погрозами його застосування (ч. 2 ст. 289 КК України);
- обману або зловживання довірою власника або користувача.

Викрадення вважається відкритим, не поєднаним з насильством або погрозами його застосування, якщо воно вчиняється у присутності власника майна або особи, у віданні чи під охороною якої перебуває майно, і винний усвідомлює, що ці особи розуміють сутність його злочинних дій. Відкритим вважається і таке викрадення, яке було помічене сторонніми особами, і цю обставину злочинець не тільки усвідомлював, але й знехтував нею.

Одним із розповсюджених технічних пристроїв, за допомогою якого викрадають транспортні засоби, є «Код-габбер». Такий пристрій здатний перехопити код брелка сигналізації. Пристрій запам'ятовує код, а потім за необхідності він може вимкнути сигналізацію замість штатного брелка. Пристрій «Код-габбер» з ретрансляцією використовуються професійними викрадачами для злому автосигна-

лізацій і систем іммобілайзерів, у яких вбудовані складні системи кодування, наприклад, діалоговий код. У подібній ситуації сигнал передається від об'єкта до об'єкта на великих відстанях через спеціальні допоміжні пристрої [6].

У разі крадіжки транспортних засобів та їх наступного маскування злочинці найчастіше перебивають або іншим способом підробляють номери автомобілів, використовуючи при цьому автогенні пристрої, зварювальні апарати, різні прийоми токарської обробки металевих деталей, гравірувальні засоби й інструменти тощо. Ці обставини необхідно враховувати як під час криміналістичної оцінки способу вчинення даних злочинів, так і під час планування заходів для їх попередження й розкриття. Складність розслідування крадіжки полягає в тому, що, як правило, минає багато часу між вчиненням кримінального правопорушення та виявленням цієї події власником чи користувачем транспортного засобу. Спланована операція з викрадення автомобіля не займає багато часу, особливо із використанням сучасних пристроїв, які можна придбати за допомогою інтернет-мережі «Даркнет». Наприклад, принцип дії пристрою «Код-габбер» полягає в тому, що особа, яка ним користується, може записувати сигнал управління охоронною системою і вимикати сигналізацію. Також, окрім цього пристрою, злочинці можуть застосовувати сканер, здатний підібрати код методом перебору варіантів, або навіть електрошокер, який просто спалює електроніку сигналізації. Деякі власники автомобілів для забезпечення безпеки свого майна ховають в конструкції автомобіля GPS-трекер, який дозволяє відслідковувати у режимі реального часу швидкість та напрям руху транспортного засобу. Таке відстеження відбувається з пульта централізованого спостереження. Окрім цього, технічне обладнання дозволяє водію скористатися дистанційною тривожною кнопкою для блокування системи трансмісії та запалювання транспортного засобу. Проте наразі є пристрої які глушать сигнал трекера, через що встановити місце перебування транспортного засобу через супутник не вдасться, тому даний запобіжний захід не дає максимальних гарантій для забезпечення зберігання майна. З огляду на це доцільно здійснювати профілактичні заходи, зокрема зберігати транспортні засоби на території гаражних кооперативів чи стоянок з цілодобовою охороною та системою відеоспостереження. Незаконному заволодінню транспортним засобом охоронці зможуть перешкодити, а в разі виявлення слідів викрадення – невідкладно повідомити правоохоронні органи про дану подію, чим пришвидшать процес пошуку злочинців.

Відомі випадки заволодіння автотранспортними засобами з використанням або погрозою використання насильства, у тому числі і з використанням різної зброї. У первинних облікових документах дані про використання знарядь і засобів під час вчинення крадіжок автотранспорту відображаються лише у разі їх використанні під час безпосереднього впливу на предмет замаху. Оскільки спосіб вчинення злочину містить у собі також дії щодо його підготовки й приховування, то цілком очікувано, що арсенал використаних злочинцями технічних пристосувань під час вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами (крадіжок) набагато ширший.

Вчені тлумачать спосіб вчинення злочину як дії, спрямовані безпосередньо на досягнення злочинного результату. У зміст способу вчинення злочину включається вторгнення злочинця на місце вчинення злочину, прийоми, які використовуються злочинцем, особливості предмета посягання, місце, час та знаряддя злочину [7, с. 37].

У результаті вивчення кримінальних проваджень встановлено, що для незаконного заволодіння транспортними засобами характерними є способи підготовки, які охоплюють:

- 1) вибір конкретного транспортного засобу. Зокрема, злочинців цікавить модель, марка, колір, стан, рік випуску тощо;

2) перевірку обраного транспортного засобу на наявність встановлених охоронних і запірних засобів, що можуть стати перешкодою для реалізації злочинного наміру;

3) збирання інформації про власника транспортного засобу (його користувача), тобто вивчення його способу життя (розпорядку дня, маршрутів пересування, матеріального становища, зв'язків, контактних телефонів, звичних місць паркування тощо);

4) вибір місця скоєння злочину (відкрита місцевість, гараж, бокс, платна стоянка, тимчасове паркування тощо), його обстеження;

5) вибір часу скоєння викрадення (день, вечір, ніч);

6) вибір сприятливих умов і найбільш ефективних способів скоєння злочину. З цією метою може здійснюватися залучення членів злочинних груп до охоронних структур автостоянок, у фірми і підприємства, що займаються продажем, ремонтом, гарантійним обслуговуванням автотransпортних засобів, встановленням на них охоронних систем;

7) вивчення режиму роботи та умов охорони об'єкта (не охороняється, відомча охорона тощо);

8) вивчення конструкцій запірних пристроїв закритих об'єктів, де зберігається транспортний засіб;

9) вивчення шляхів підходу (під'їзду) до місця вчинення злочину;

10) вибір маршруту пересування викраденого транспортного засобу з уникненням проїзду жвакими вулицями і магістралями;

11) вивчення обстановки місця вчинення запланованого злочину, проведення попередньої візуальної та іншої розвідки;

12) підбір учасників злочину, розподіл ролей і функцій між ними;

13) планування злочину;

14) придбання та виготовлення спеціальних пристроїв [8, с. 109–110].

На думку С.Є. Петрова, наступним елементом способу вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами є прийоми приховування злочину. Ці прийоми значною мірою залежать від того, з якою метою був викрадений транспортний засіб. Місце, де переховують викрадений автотransпортний засіб, як правило, залежить від вказаних вище мотивів злочину. Так, з метою продажу, розкомплектації автотransпорту місця відстою обирають ретельніше, оскільки передбачається кількаразове перебування членів злочинної групи поруч із місцем знаходження викраденого засобу. В інших випадках місце відстою обирається, як правило, для запобігання випадкового його виявлення правоохоронними органами й не відповідає умовам конспірації [9, с. 35].

З метою легалізації викраденого транспортного засобу злочинці виконують дії, пов'язані з повною або частковою зміною транспортного засобу або документів, що дають право на володіння чи розпорядження цим засобом. Йдеться про зміну номерних маркувань на кузові, двигуні, шасі, зміну номерних знаків, підроблення різного роду доручень, підроблення свідчення про реєстрацію, перефарбування кузова тощо.

Поширеними способами легалізації автотransпортних засобів після їх незаконного заволодіння є такі:

1) переварювання з пошкодженого автомобіля частини кузова з ідентифікаційним номером на викрадений або не розмитнений на кордоні автомобіль аналогічної марки, а також зміна складових частин автомобіля. Злочинці заздалегідь підшуковують та скуповують непридатні для експлуатації, аварійні або проблемні для легалізації автомобілі з реєстраційними документами, під які викрадають транспортні засоби. Потім за допомогою зварювального апарату та іншого спеціального обладнання злочинці вварюють у викрадений або проблемний для експлуатації

автомобіль аналогічної марки частину кузова з номерною панеллю (ідентифікаційним номером), змінюють номери вузлів і агрегатів, перефарбовують автомобіль, підробляють документи (реєстраційне посвідчення, доручення на право розпорядження). Після спеціальної обробки й фарбування місце вварювання без проведення спеціального дослідження виявити дуже складно;

2) використання автомобілів-двійників. Спосіб полягає у тому, що під аналогічним державним реєстраційним номером відповідної марки і моделі транспортного засобу, номерами вузлів та агрегатів (кузова, двигуна та шасі) зі зміненими номерами вузлів та агрегатів з таким же самим дублікатом реєстраційного державного номера і фальшивим реєстраційним посвідченням (технічним паспортом) експлуатується легалізований автомобіль;

3) збирання автомобіля із запасними частинами. Під час легалізації автомобіля злочинці збирають автомобіль з комплектуючих частин викрадених автомобілів. У такому разі кузов автомобіля може бути ввезений у державу як запчастина, хоча фактично він був виготовлений заводом-виробником як комплектний. Викрадені транспортні засоби злочинці розкомплектовують та легалізують нібито як переобладнані в умовах станцій технічного обслуговування з використанням рідного кузова, а решту основних частин, таких як ходова, коробка перемикання швидкостей, інтер'єр салону, панель тощо, переставляють на інший кузов, змінюють номер двигуна та підробляють документи, що підтверджують законність їх придбання [9, с. 41–43].

Одним із найрозповсюдженіших прикладів легалізації викрадених автотransпортних засобів є купівля схожого за технічними та візуальними характеристиками автомобіля, який зазнав пошкоджень, спричинених пожежею. У соціальних мережах та на вулицях розповсюджують такі оголошення: «Придбаю автомобіль після пожежі». Як правило, дані покупці кажуть власникам пошкоджених автомобілів, що відновлять або розберуть на запчастини придбаний у них транспортний засіб, але ключовою умовою є те, що даний пошкоджений транспорт їм необхідний зі свідцтвом про реєстрацію транспортного засобу і державними реєстраційними номерами, щоб в майбутньому змінити номери вузлів і агрегатів на викраденому автомобілі. З огляду на це ми рекомендуємо власникам пошкоджених транспортних засобів перед продажем обов'язково зняти своє авто з реєстраційного обліку у Сервісному центрі Міністерства внутрішніх справ України, щоб не бути притягнутими до будь-якого виду юридичної відповідальності. Незнання законів не звільняє від відповідальності за їх недотримання або порушення.

На думку Д.Ю. В'юнника, значущим критерієм класифікації способів учинення крадіжок автотransпортних засобів є ознака професійної діяльності злочинця. Такі злочини вчиняються без пошкодження автотransпортного засобу чи приміщення для його зберігання, що зменшує обсяг слідів та ускладнює розкриття злочину. Так, значна кількість крадіжок автотransпортних засобів учиняється особами, які займаються їх поточним обслуговуванням або безпосередньою експлуатацією. Однак остаточне визначення рівня значущості цієї ознаки пов'язане з особою викрадача автотransпортних засобів [10, с. 19].

З огляду на вищевикладений матеріал ми пропонуємо класифікувати способи незаконного заволодіння транспортними засобами за такими критеріями, як:

1) кількість людей, що вчинили злочин (одна особа, група осіб (дві та більше));

2) зовнішній вираз злочинних дій (скоєні таємно чи відкрито);

3) період скоєння злочину (ніч (з 22 год 00 хв до 6 год 00 хв), день (з 6 год 00 хв до 22 год 00 хв));

4) місце події (стоянка, гаражний кооператив, паркомісце, будь-яке місце, де припарковують транспортні засоби);

5) знаряддя, які використовують для заволодіння (без використання знарядь, підручні засоби, спеціально пристосовані засоби, технічні засоби);

6) спосіб переміщення транспортного засобу з місця заволодіння (шляхом запуску двигуна, шляхом буксирування, шляхом завантаження на інший транспортний засіб (евакуатор, вантажний причіп), шляхом примусового відсторонення користувача від керування (шляхом грабежу чи розбою або загрозою їх застосування), шляхом примушування користувача до початку чи продовження руху).

Ми погоджуємось із думкою О.Л. Христова, що під способом вчинення незаконного заволодіння транспортного засобу слід розуміти систему дій з підготовки, вчинення та приховування злочину. Такі дії зумовлені умовами зовнішнього середовища, об'єктом злочинного посягання та психофізичними властивостями особи [5, с. 40].

На нашу думку, можна додати, що даний елемент структури криміналістичної характеристики злочинів

має кореляційні зв'язки, оскільки він дозволяє правильно кваліфікувати протиправне діяння відповідно до Кримінального кодексу України. Також цей елемент пов'язаний з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Висновок. Отже, існує безліч різноманітних способів незаконного заволодіння транспортними засобами. Викрадачі адаптуються до інноваційних приладів захисту рухомого майна, створюючи нові схеми для викрадення із застосуванням інформаційних та інших технологій. Власникам транспортних засобів необхідно знати про способи викрадення транспорту і про придбання транспортного засобу у неофіційного дилера. Крім того, з метою запобігання розповсюдженню даного незаконного бізнесу також не буде зайвим перевіряти осіб, які могли б вчинити даний злочин, а також долучати громадян брати участь у пошуку викрадених транспортних засобів шляхом розповсюдження інформації про злочини у соціальних мережах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіс Генерального прокурора : офіційний сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>.
2. Президент України Володимир Зеленський : офіційне інтернет-представництво. URL: <https://president.gov.ua/news/glava-derzhavipidpisav-zakon-shodo-posilennya-vidpovidalnos-63861>.
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
5. Христов О.Л. Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами: криміналістичний аспект : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 148 с.
6. Що таке «Код-граббер»: опис, принцип роботи та способи захисту. Як уникнути викрадення. URL: <https://uk.man-trailer.com/>.
7. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск : Алмафея, 2001. 241 с.
8. Бондар В.С., Бочковий О.В., Дудоров О.О., Кривонос М.В., Складніченко Д.В. Протидія незаконному заволодінню транспортними засобами підрозділами Національної поліції України : практичний poradnik з елементами інтерактивних технологій / за ред. д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О.О. Дудорова. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2020. 311 с.
9. Петров С.Є. Розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010.
10. В'юнник Д.Ю. Методика розслідування крадіжок автотранспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012.